

Kleine kansen op grootse daden

Inleiding

De afgelopen jaren zijn er vele bijzondere libellenontdekkingen in ons land gedaan. Van een stuk of twintig soorten zagen we spectaculaire ontwikkelingen zoals eerste vondsten, invasies, sterke uitbreiding, hervestiging, herontdekking, nieuwe populaties enzovoorts. Veel van die ontwikkelingen waren, achteraf bezien, niet onverwachts gezien gebeurtenissen achter onze grenzen.

Aan de hand van recente ontwikkelingen in het nabije buitenland hebben wij geprobeerd te voorspellen welke soorten in de komende jaren zullen opduiken.

Donkere waterjuffer (*Coenagrion armatum*)

De laatste Nederlandse waarnemingen stammen uit halverwege de jaren vijftig. Ze werden gedaan bij Tjetjerkstradeel en Blokzijl bij sloten met een begroeiing van krabbescheer. Het is niet ondenkbaar dat de Donkere waterjuffer nog steeds in de Weerribben voorkomt. De ontdekking in 1997 van een grote populatie van Noordse winterjuffer (GRIFFIOEN & UILHOORN, 1997) bewijst dat de Weerribben nog slecht onderzocht zijn. De Donkere waterjuffer heeft een vliegtijd van slechts enige weken (eind mei-juni) en kan tussen grote aantallen Variabele waterjuffers en Lantaarntjes makkelijk over het hoofd worden gezien.

Mercuur- (*C. mercuriale*) en Vogelwaterjuffer (*C. ornatum*)

De in Nederland uitgestorven Mercuurwaterjuffer komt in Duitsland o.a. voor in door kwelwater gevoede, stromende slootjes in landbouwgebieden. Deze hebben altijd een zeer weelderige begroeiing. Bij Osnabrück, 80 km ten oosten van Twente, komt hij zelfs samen met de Vogelwaterjuffer voor. Dit soort biotopen is in Nederland slecht onderzocht omdat ze voor libellen vaak niet erg leuk zijn. Een ander probleem is dat deze beekjes te klein zijn om op de kaart te vermelden. In Oost- en Zuid-Nederland stromen nog wat van deze 'minibeekjes'. Juni is de beste tijd om naar deze soorten te gaan zoeken.

Gaffelwaterjuffer (*C. scitulum*)

Diverse zuidelijke libellensoorten hebben zich recent sterk naar het noorden uitgebreid. Sommige hiervan hebben Nederland al bereikt. De Gaffelwaterjuffer heeft zich afgelopen jaren tot in Noordwest-Frankrijk uitgebreid (VANDERHAEGHE, 1998). Alle plekken aldaar waren heldere plassen met een rijke watervegetatie. De Vuurlibel (*Crocothemis erythraea*) was telkens aanwezig als begeleidende soort. De soort is recent nog niet in België gevonden en het is niet heel waarschijnlijk dat hij heel snel in Nederland zal opduiken. Toch verdienen blauwe juffertjes die in juni over dergelijke plassen 'snuffelen' de volle aandacht. Gezien de huidige verspreiding is Zeeuws-Vlaanderen wellicht de meest logische plek om de soort aan te treffen.

Noordse glazenmaker (*Aeshna subarctica*)

Door doelgericht te zoeken bleek deze soort in Drenthe algemener dan gedacht (KETELAAR, 1996; ABBINGH, 1997).

In Drenthe is de soort zeer waarschijnlijk op een reeks andere plaatsen aan te treffen, maar misschien komt hij daarbuiten ook nog voor. De soort komt voor bij vennen met 'veenmossoep' (zeer nat drijvend veenmos). Deze biotoop is ook aanwezig in Noord-Overijssel, het Peelgebied en bij de Brunssummerheide. Vaak is het voor zekere determinatie nodig de soort te vangen (DINGEMANSE & KALKMAN, 1998). Als dat niet lukt is het verzamelen van larvenhuidjes een uitstekend alternatief. Deze zijn goed te onderscheiden.

Rivierrombout (*G. flavipes*)

De aan grote rivieren gebonden Rivierrombout is in Europa aan een geweldige opmars bezig. HABRAKEN & CROMBAGHS (1997) maken melding van een vondst van een larve bij Nijmegen. Dit was de eerste waarnemingen van deze soort sinds 1902. In 1997 is de soort in Duitsland op drie plaatsen langs de Rijn waargenomen; een vrouwtje bij Worms, een mannetje bij Darmstadt en een larve bij Koblenz (GEISSEN 1997; NIEHUIS & SCHNEIDER 1997; REDER 1997). Daarmee lijkt het welhaast zeker dat de larve van Nijmegen via de Rijn in Nederland is terecht gekomen. REDER (1997) twijfelt aan het bestaan van populaties in de Rijn. De soort is echter lastig te inventariseren. Daarom lijkt het ons, gezien de vier waarnemingen in de Rijn van de afgelopen jaren, niet onwaarschijnlijk dat er wel degelijk populaties in de Rijn aanwezig zijn. Zelfs het voorkomen van de soort in Nederland is niet uit te sluiten. Meer naar het oosten, langs de Elbe en Oder, is de soort al wijdverspreid.

De Rivierrombout is het best te inventariseren aan de hand van larvenhuidjes. Vaak worden ze gevonden op, tussen kribben gelegen, zandstrandjes. De soort sluipt hoofdzakelijk uit in juni. Adulten zijn vooral in juli bij het water aanwezig. Gebieden in de Gelderse Poort, zoals de Millingerwaard, zijn wellicht de meest geschikte plekken.

Kleine tangenlibel (*Onychogomphus forcipatus*)

In 1995 werden drie larvenhuidjes van deze soort langs de Maas in Limburg gevonden (RIENK GEENE). Waarschijnlijk waren ze met het hoogwater van de winter daarvoor meegedreven en in Nederland uitgeslopen. In zuidelijk België en in Luxemburg komen nog grote populaties van deze soort voor. Het is niet onmogelijk dat de soort zich in Nederland zal vestigen (of gevestigd heeft!) op plaatsen waar door natuurontwikkeling grind of zandstrandjes zijn ontstaan. Waarschijnlijk is het zoeken van larvenhuidjes de beste manier om deze soort vast te stellen. Deze zijn te vinden in de beschutting van vegetatie, liggend op zand of stenen.

Besluit

Dit zijn natuurlijk niet alle mogelijkheden. Vaak genoeg worden er immers heel onverwachtse ontdekkingen gedaan. Er zijn wel meer soorten met een verborgen levenswijze of een noordwaartse opmars. Sommige daarvan, zoals de Tweevlek (*Epitheca bimaculata*), zijn nog een eind weg. Keer op keer blijkt echter dat veel van deze soorten makkelijker door hun larvenhuidjes dan door hun volwassen libellen te vinden zijn.

Wat wordt het dus? Een weekendje Noordse glazenmakers vangen in de Peel, een dagje Rivierrombouthuidjes zoeken langs de Rijn of toch wat anders? Zoals de titel al zegt is de kans dat je daadwerkelijk vindt wat je zoekt niet zo groot.

Maar zoals het spreekwoord al zegt: 'Wie niet waagt, wie niet wint.' Een klein beetje extra opletten kan een spectaculaire ontdekking tot gevolg hebben!

K-D Dijkstra & Vincent Kalkman
Oude Rijnsburgerweg 38
2342 BC Oegstgeest
Telefoon: 071-5170678

Literatuur

- ABBINGH, G., 1997. Op zoek naar de Noordse glazenmaker in Drenthe. NVL-nieuwsbrief 1(3):3.
- DINGEMANSE, N.J. & V.J. KALKMAN, 1997. Het onderscheid tussen *Aeshna subarctica* Walker en *Aeshna juncea* (L.) in Nederland. Brachytron 2(1): 35-39.
- GEISSEN H.-P., 1997. Die Asiatische Keiljungfer *Gomphus flavipes* Charpentier - Larvenfund im Mittelrhein bei Koblenz (insecta: Odonata) Fauna Flora Rheinland-Pfalz Beiheft 22.
- GRIFFIOEN, R., & K. UILHOORN, 1997. Herontdekking van een populatie Noordse winterjuffers in de Weerribben. NVL-nieuwsbrief 1(3):4-5.
- KETELAAR, R., 1996. Kort verslag van het *Aeshna subarctica* zoekweekend. Libellennieuwsbrief 4(4).
- NIEHUIS, N. & E. SCHNEIDER, 1997. Nachweis von *Gomphus flavipes* (Charpentier) in Hessen (Anisoptera: Gomphidae). Libellula 16(3/4) 203-205.
- REDER, G., 1997. Erster Nachweis von *Gomphus flavipes* (Charpentier) in Rheinland-Pfalz (Anisoptera: Gomphidae). Libellula 16(3/4): 199-202.
- VANDERHAEGHE, F., 1997. Is *Coenagrion scitulum* (Gaffelwaterjuffer) terug te verwachten in België? Gomphus 13(3): 65-71.

Inventarisatieverslagen Tieneke de Groot

Vanaf mei 1995 inventariseer ik voor Natuurmonumenten de grotere terreinen op de aanwezigheid van libellen. In de wintermaanden schrijf ik rapporten over mijn inventarisaties. Deze rapporten zijn te bestellen door een briefje te schrijven naar Natuurmonumenten, sekretariaat O&B, Postbus 9955, 1243 ZS 's-Graveland. De kosten zijn f12,50 per rapport.

1995:

Libellen in het Vechtplassengebied. Vereniging Natuurmonumenten, 's Graveland; 61 pp. plus een kaartenbijlage.

1996:

Libellen bij Natuurmonumenten. Vereniging Natuurmonumenten, 's Graveland; 54 pp.

Libellen in de Wieden. O&Brapportnummer 97 01. Vereniging Natuurmonumenten, 's Graveland; 67 pp plus een kaartenbijlage.

1997:

De libellenfauna van het Fochteloërveen. O&Brapportnummer 97 12. Vereniging Natuurmonumenten, 's Graveland; 66 pp.

De libellen van Botshol, Naardermeer en Nieuwkoopse

Plassen. O&Brapportnummer 97 30. Vereniging Natuurmonumenten, 's Graveland; 51 pp. plus een kaartenbijlage.

De libellenfauna van het Zwanenwater en Duin & Kruidberg. O&Brapportnummer 97 48. Vereniging Natuurmonumenten, 's Graveland; 19 pp.

1998:

De libellenfauna van Berkenheuvel. O&Brapportnummer 98 01. Vereniging Natuurmonumenten, 's Graveland; 44 pp.

Tieneke de Groot
Simon Bolivarstraat 89
3573 ZK Utrecht
Telefoon: 030-2721351

Verslag van de lezingen van de Libellenstudiedag 1998 te Utrecht

Op 14 maart j.l. was de Libellenstudiedag, voorafgegaan door de jaarlijkse ledenvergadering van de NVL. De dag werd gehouden in het CSB zalencentrum te Utrecht. De studiedag bestond uit een drietal lezingen.

Libellen in Zeeland - Richard Witte

Richard beet de spits af met een lezing over een van de minst gewaardeerde libellengebieden in Nederland. Veel mensen verwachten weinig te vinden in deze provincie, omdat er veel brak oppervlaktewater voorkomt. Richard begon de lezing met te laten zien waar in Zeeland zoet en waar brak water voorkomt. Brak oppervlaktewater ontstaat in de (laaggelegen) zeekelegebieden door aanvoer van zout kwelwater. Eenvoudigweg kan worden gezegd dat de middendelen van de Zeeuwse eilanden brak zijn. Zoet water komt door de afwezigheid van zout kwelwater voor op de hoger gelegen gronden. Die gronden bestaan uit dekzand (het Zuiden van Zeeuws Vlaanderen) of duingebieden (de koppen van Schouwen, Noord Beveland en Walcheren, dus eveneens zandgrond). Daarna ging hij in op de voorkeur van verschillende soorten libellen en juffers voor de beide typen oppervlaktewater. Daaruit bleek dat de afkeer van libellenonderzoekers voor brak water deels onterecht is: Lantaarntje (*Ischnura elegans*) en Paardenbijter (*Aeshna mixta*) bijvoorbeeld toonden geen voorkeur voor zoet water maar kwamen gewoon overal voor. Zelfs zeer brak water was voor deze soorten geen probleem. De Blauwe glazenmaker (*Aeshna cyanea*) en Kleine roodooijuffer (*Erythromma viridulum*) toonden een lichte voorkeur voor zoet water maar werden toch ook in of bij brak water teruggevonden. De Grote keizerlibel (*Anax imperator*) eist daarentegen zoet water. Tenslotte ging Richard nog in op enkele bijzondere soorten: De Bandheidlibel (*Sympetrum pedemontanum*) werd in Zeeuws-Vlaanderen gevonden bij ondiep, stromend water met een open vegetatie. De Zuidelijke glazenmaker (*Aeshna affinis*) is al een aantal jaar gevonden op de